

ІСТОРИЯ ТА ІСТОРИОГРАФІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ XII – XXI ст.

УДК 94: 321.17 (477) «10/11»

Т. О. Чугуй

Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОСТАННІХ РОСТИСЛАВОВИЧІВ
У РОЗВИТКУ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ
У ГАЛИЦЬКОМУ КНЯЗІВСТВІ

У статті автор аналізує особливості еволюції державотворчих процесів у Галицькому князівстві за часів правління останніх Ростиславовичів. Розкриваються основні напрями, форми і методи боротьби князівського роду Ростиславовичів за досягнення незалежного статусу своїх володінь.

Ключові слова: Ростиславовичі, державотворчі процеси, Галицьке князівство.

В статье автор анализирует особенности эволюции державообразующих процессов в Галицком княжестве во времена правления последних Ростиславичей. Раскрываются основные направления, формы и методы борьбы княжеского рода Ростиславичей за достижение независимого статуса своих владений.

Ключевые слова: Ростиславичи, процессы державообразования, Галицкое княжество.

In the paper the author analyses the peculiarities of the evolution of state-forming processes in the Galitch principality during the rule of the latest Rostislavs. The main trends, forms and methods of the fight of the county family of Rostislavs for gaining the independent status of their own territories are revealed.

Keywords: Rostislavs, state-forming processes, Galitch principality.

Актуальність теми зумовлена недостатнім дослідженням державотворчого аспекту політичної діяльності останніх представників князівського роду Ростиславовичів у науковій літературі. Необхідно з'ясувати їхню роль та місце у політичній системі руських земель.

Вивченню історії Галицького князівства опосередковано присвячені загальні роботи дослідників, зокрема В. Татіщева [50], М. Карамзіна [16], С. Соловійова [46], М. Костомарова [21; 22], В. Ключевського [18], М. Грушевського [7;8], С. Томашівського [55;56] О. Єфименко [13], Д. Багалія [1], Д. Дорошенка [12], М. Голубця [4], Н. Полонської-Василенко [41], А. Насонова [35], Д. Оболенського [37], М. Тихомирова [52], І. Лінниченка [28], А. Головка [6], П. Толочка [53; 54], Т. Белікової [2], А. Назаренка [34] та спеціальні праці з історії Галицько-Волинської Русі – Л. Гебхарда [63], Й. Гоппе [65], Й.-Х. Енгеля [62], П. Сума [49], А. Клеванова [17], М. Смірнова [48], Д. Зубрицького [14], І. Шараневича [60], К. Горського [64], М. Дашкевича [10; 11], М. Грушевського [9], М. Молчановського [32], М. Кордуби [20], В. Мавродіна [30; 31], В. Пашуто [39; 40], К. Софроненко [47], Б. Рибаківа [44; 45], П. Раппопорта [42], О. Ратича [43], І. Фроянова [58; 59], С. Пашина [38] і М. Котляра [23; 24]. Найвагомимим дослідженням є монографія «Галицько-Волинське князівство» І. Крип'якевича [26]. За роки незалежності України з'явилися нові праці, авторами найгрунтовніших із яких стали: Ю. Терещенко [51], М. Котляр [25], С. Федака [57], В. Ідзьо [15] та петербурзький учений А. Майоров [32].

Той факт, що окрема робота з історії власне Галицького князівства, де б аналізувалися основні напрями, форми й методи державотворчої діяльності останніх Ростиславовичів, так і не побачила світ, спонукає дати об'єктивну оцінку прагненню галицьких князів розвивати державотворчі процеси на Прикарпатті.

Розгляд обраного питання неможливий без ретельного опрацювання джерельної бази. Найбільше даних про діяльність останніх Ростиславовичів містить «Київський літопис» [29], дещо

менше – «Новгородський» [36] та «Лаврентіївський» [27] літописи. Важливими джерелами закордонного написання є «Велика хроніка» про Польщу, Русь та їх сусідів XI–XIII століть [5], «Хроніка магістра Вінцентія Кадлубка» [61] та історичні писання Іоанна Кіннама [3], у яких відображено польський і візантійський погляд на взаємостосунки Ростиславовичів із іноземними правителями.

Історія Галицького князівства другої половини XII століття була нерозривно пов'язана з останніми представниками князівського роду Ростиславовичів. У цей час спостерігаємо період найвищого піднесення могутності галицького правителя – за Ярослава Осмомисла та системного ослаблення – за Володимира Ярославовича. З'ясування причин такого контрасту в розвитку політичної ситуації закономірно зумовлює необхідність ретельного осмислення історичних перипетій цього періоду.

Спадкоємцем галицького князя Володимирка 1153 року став його молодий син від доньки угорського короля Коломана – Ярослав. Перед новим правителем одразу гостро постало питання подальших взаємостосунків із великим князем київським Ізяславом II. На їхні стосунки сильно вплинула раптова смерть Володимирка. М. Грушевський правильно зауважив, що князь Ярослав «у своїх перших кроках показує впливи пригніченого стану духу» [7, с. 436]. Зважаючи на те, що Ізяслав II мав сильного союзника в особі угорського короля Гейзи II, новий галицький володар через київського посла Петра Борисовича вирішив визнати верховну владу великого князя київського з наступними словами: «Оскільки Бог отця мого взяв, то ти мені будь замість отця» [29, с. 258]. Захоплені перед цим князем Володимирком порубіжні міста за новою угодою передавалися Ізяславу II.

Однак досягнутим домовленостям не судилося довго жити, оскільки вже взимку 1154 року великий князь київський разом з волинськими князями та чорними клобуками пішов походом проти Ярослава Володимировича, котрий вирішив обрати шлях досягнення самостійного статусу. Запеклі бої відбулися поблизу річки Серет і міста Теревовль. Військова перевага почергово переходила від одного супротивника до іншого. Спочатку перемагали галицькі полки, згодом фортуна на деякий час виявилася на боці Ізяслава II. Проте останнього підвели союзники, котрі, не витримавши потужного натиску галицької військової дружини, втекли з поля бою. Як наслідок продовження походу великого князя стало неможливим.

Цікаво, що позиція галицьких бояр у цій війні стала показовою. Турбуючись за життя свого князя Ярослава, вони попрохали його під час бою знаходитися у Теревовлі, мотивуючи це наступним чином: «Ти в нас один князю еси. Якщо тобі що вчиниться, то що нам діяти?» [29, с. 259]. На наш погляд, думка Б. Рибаківа про те, що таким кроком бояри образили князя [44, с. 25] є перебільшенням, оскільки цей факт насправді наочно підтверджує те, що галицька верхівка тих часів уже виступала за незалежний статус Галицького князівства від Києва, уболівала за власного правителя, в якому вбачала гаранта політичної стабільності.

Закінчення вищезгаданого військового походу Ізяслава II проти князя Ярослава виявилось дуже трагічним. Великий князь, побоюючись того, що полонених виявилось більше, ніж його власних воїнів, а також можливості чергового нападу галичан, наказав «рубати їх, а ліпших мужів із собою забрати» [29, с. 260]. Цю подію літописець із сумом описав наступними словами: «Був же плач великий по всій землі Галицькій» [там само].

Великому князю Ізяславу II завадила втілити у життя свої плани щодо приборкання галицького князя його власна смерть у жовтні 1154 року. Після цього Галицька земля звільнилася від загрози бути долученою до володінь князівської гілки Ізяславовичів. Сусідня Волинь, котра продовжувала належати останнім, розділилася на удільні князівства і не могла скласти небезпеки Ярославу Володимировичу, котрому сприяв також той факт, що новим великим князем київським на початку 1155 року став його тесть – Юрій Довгорукий.

Прагнучи подальшого послаблення волинських Ізяславовичів, князь Ярослав у 1155 і 1157 роках надавав військову допомогу Юрію Довгорукому, який продовжував здійснювати політичний тиск на своїх опонентів – волинських, чернігівських князів та одвічних ворогів Русі – половців. Галицький володар також мав опозицію в особі князя Івана Берладника, котрий доводився йому двоюрідним братом і не полишав надії самому зайняти галицький князівський

стіл. Будучи князем-ізгоєм, він ще 1146 року почав служити новгород-сіверському князю Святославу Олеговичу, через три роки – 1149 року перейшов на службу до смоленського князя Ростислава, а ще за два роки опинився на службі в суздальського князя Юрія Довгорукого. Після укладення союзних стосунків між останнім і галицьким князем Володимирком Івана Берладника силоміць утримували в Північно-Східній Русі. Син Володимирка – князь Ярослав зажадав видачі Івана Ростиславовича. Великий князь київський навіть розпорядився доправити опального князя до Києва взимку 1156–1157 років з метою передати в Галич. Але у справу втрутився митрополит Київський і відстояв його перед Юрієм Довгоруком, розуміючи можливі трагічні наслідки такого кроку. Згодом ув'язненого Івана Берладника на шляху назад до Суздаля зумів перехопити чернігівський князь Ізяслав Давидович, котрий мав свій план боротьби за великокнязівський стіл. Тим самим він вирішив нейтралізувати союзника Юрія Довгорукого – галицького князя Ярослава.

У травні 1157 року Юрій Довгорукий помер, після чого великим князем київським удруге все ж став Ізяслав III. Спочатку Ярослав Володимирович підтримував з ним союзні стосунки. Проте вже за рік вони були зіпсовані через відмову Ізяслава III видати Івана Берладника галицькому князю. Послів, які прибули від руських і польських князів, а також угорського короля та виступали на боці князя Ярослава, великий князь відправив назад ні з чим. У відповідь галицький правитель здійснив тактичний поворот у своїй політиці та уклав союз із волинським князем Мстиславом Ізяславовичем і дорогобузьким князем Володимиром Андрійовичем. Дізнавшись про це, Іван Берладник «переполошившись, поїхав у поле до половців і, пішовши з половцями, став у горах подунайських» [29, с. 273]. З того часу він постійно завдавав шкоди галицьким рибалкам, котрі якраз займалися рибною ловлею на південних рубежах Галицького князівства.

1159 року Іван Берладник із шеститисячним військом та половцями вирушив на Галич. Цікаво, що його підтримали мешканці Кучелмина, який знаходився у верхній течії річки Прут. Далі Іван пішов військовим походом на Ушицю, де розташовувалася залога князя Ярослава Володимировича. Із цього приводу літописець наводить важливі факти: «І стали кріпко битися вої залоги з городських стін, а смерди перескакували через заборолу до Івана, і перебігло їх триста» [29, с. 273]. Половці прагнули спустошити місто, але Іван Берладник не дозволив їм це зробити, через що вони припинили свою подальшу участь у поході. Сам же князь на заклик Ізяслава III прибув до Києва. З того моменту великий князь втрутився у війну проти галицького правителя, вирушивши здобувати волості для Івана Ростиславовича. Як привід, використали запрошення мешканців Галича до себе на княжіння Івана Берладника. За таких обставин Ярослав Володимирович разом із волинськими князями вирішив іти з власним військом у похід проти великого князя. Дізнавшись про це, Ізяслав III стрімко вирушив на захід. Галицький князь завдяки підтримці своїх союзників, серед яких найвпливовішим був волинський князь Мстислав Ізяславович, переміг Ізяслава III, котрий після поразки навіть утратив великокнязівський трон [29, с. 273–275]. Союзники спільно вирішили зробити правителем у Києві смоленського князя Ростислава Мстиславовича.

Зазнавши поразки, Іван Берладник більше не зміг організувати жодного військового походу на Галич. Крім того, Ярослав Володимирович згодом зумів витіснити свого політичного опонента з пониззя Дністра і Дунаю, де князь Іван спробував підняти повстання проти галицького правителя з допомогою половців. Помер князь-ізгой від отрути 1162 року в м. Солунь (Салоніках) на території Візантійської імперії.

Стосунки князя Ярослава з Польщею були добросусідськими, жодних відомостей у тогочасних джерелах про сутички на кордонах немає. На думку М. Грушевського, цьому сприяв і той факт, що «польські князі мали досить клопоту в себе дома» [7, с. 441]. З метою забезпечення стабільних дружніх стосунків галицький володар видав свою доньку Вишеславу за сина польського короля Мешка III Старого – Одона.

В Угорщині після смерті короля Гейзи II 1161 року розпочалася міжособна боротьба за владу, після завершення якої новий король Стефан III вів війну з Візантією, шукаючи при цьому допомоги також у галицького правителя. Тоді навіть з'явився план одруження молодого короля з донькою князя Ярослава. Заручини відбулися 1167 року. Проте у справу втрутився візантійський імператор Мануїл I, переконавши галицького правителя відмовитися від весілля його доньки

з угорським королем. Таким чином, старі союзні стосунки з Візантійською імперією виявилися важливішими для Ярослава Володимировича, ніж нові домовленості зі Стефаном III.

Стосунки з Візантією займали у політиці галицького правителя дуже важливе місце. Недаремно 1164 року до князя Ярослава у Галич втік із Константинополя, де перед цим перебував у в'язниці, двоюрідний брат галицького князя і візантійського імператора Мануїла I – Андронік Комнин. «Київський літопис» так описав цю подію: «І прийняв його Ярослав із великою приязню, і дав йому Ярослав декілька городів для підтримки» [29, с. 286]. У галицького правителя склалися дружні стосунки з Андроніком, якого він запрошував брати участь у відзначенні свят, полонаннях і навіть – управлінні князівством. Врахувавши небезпечність політичної ситуації, що склалася у Візантії, Мануїл I вирішив помириться із двоюрідним братом, прислав за родичем послів, серед яких були два митрополити. Князь Ярослав після укладення союзних стосунків із Візантією 1167 року «одпустив (Андроніка) з великою честю» [29, с. 286].

На думку В. Ідзьо, той факт, що Візантійська імперія вважала київського князя – симмархом (соратником), а галицького архонта – васалом свого імператора, свідчить про існування широкомасштабних політичних і торгово-економічних зв'язків між двома країнами [15, с. 181]. Підтвердженням цьому є й дані невідомого джерела, використаного М. В. Татищевим, про «заковані у залізо полки» галицького князя, котрі «через море грекам допомагали» [50, с. 143–144].

Союзні стосунки між Візантійською імперією і Галицьким князівством були вигідні обом сторонам. Візантійський імператор Мануїл I, виношуючи плани нападу на Угорське королівство, закликав князя Ярослава Володимировича підтримати його. Вірогідність участі галицького володаря у війні з Угорщиною на боці Візантії не виключає дослідник М. Котляр [24, с. 22].

Наступне зміцнення дружніх зв'язків Галича з Константинополем відбулося під час короткотривалого перебування на імператорському престолі Андроніка I Комнина (1183–1185 роки). Згідно зі свідченнями візантійського хроніста Нікити Хоніата, у своєму палаці Андронік наказав зробити з мозаїки зображення його перебування на Прикарпатті, зокрема на одній зі стел було відтворено спільне з князем Ярославом полонання на кабана [15, с. 178]. Однак новий імператор Візантії виявився непопулярним серед народу, тому 1185 року навіть намагався здійснити чергову втечу до Галичини, але в дорозі його перехопили вороги і стратили.

Князь Ярослав зумів налагодити дружні стосунки з Німеччиною. На думку дослідника Ю. Терещенка, галицький володар 1165 року брав участь у коронації імператора Священної Римської імперії Фрідріха I Барбаросси, визнавши при цьому його ленну зверхність [51, с. 160]. М. Грушевський вважав припущення щодо персональної участі Ярослава Володимировича у цій події гіпотетичним [7, с. 442].

Зміцнення власних політичних позицій галицький володар досягнув також завдяки укладенню вигідних шлюбів своїх дітей. Так, 1167 року князь Ярослав одружив свого сина Володимира з донькою князя Святослава Всеволодовича – Болеславою. Невідома на ім'я донька Ярослава була видана заміж за князя Мстислава Ростиславовича.

У політиці стосовно Києва Ярослав після укладання союзу з волинським князем Мстиславом Ізяславовичем підтримував його в боротьбі за Київ упродовж 1167–1170 років, у протистоянні половецькій загрозі та підступній політиці володимиро-суздальського князя Андрія Боголюбського. Так, у трагічному для Києва 1169 році галицький правитель підтримав саме великого князя Мстислава II. У пізніші часи він і надалі сприяв противникам Андрія Боголюбського, зокрема 1173 року надав військову допомогу князю Давиду Ростиславовичу в боротьбі з владним Андрієм Боголюбським та його союзниками.

За часів правління Ярослава Володимировича у Галицькому князівстві важливу політичну роль відіграло боярство. Причиною утвердження впливового статусу місцевого боярства було його глибоке родове коріння, яке сягало своєю історією старої племінної верхівки, мало у розпорядженні не тільки великі земельні маєтки, міста, а й окремі військові формування – полки. Спонукав до вияву незадоволення боярства сам князь, власне його сімейні справи. Будучи одруженим з княгинею Ольгою Юрївною, він завів коханку Настаську (Анастасію) з нового боярського роду Чаргів, вірогідно половецького походження [26, с. 79]. Вона йому народила сина Олега. Зробивши аналіз похвали літописцями моральності князя Ярослава і його любові до Олега,

М. Грушевський правильно підкреслив, що це був не простий вибрик, а поважне почуття. Ці стосунки не могли сильно обурити спільноту, оскільки «такого ригоризму в неї не можна абсолютно підозрівати в тодішніх часах» [7, с. 443]. Вірогідно, боярське середовище непокоїли не стільки питання моралі, скільки той політичний вплив, котрий отримали Чарговичі при дворі князя. Захист законної дружини Ярослава Володимировича – Ольги та її сина Володимира очолив давній впливовий боярин, воєвода Костянтин Сірославич і служивий князь Святополк. Виник конфлікт, унаслідок якого княгиня разом із сином та своїми прихильниками 1170 року змушена була тікати до Польщі, а звідти до Червена. Тим часом у Галичі опозиційні бояри вчинили заколот і схопили князя з його прибічниками. Цікаво, що участь у ньому взяла не тільки невдоволена знатна верхівка суспільства, а й городяни, у тому числі, як відзначає М. Котляр, «кримінальні елементи, яких і тоді було чимало у кожному місті» [25, с. 127]. Як наслідок Чаргових людей побили, князя Ярослава ув'язнили в його ж палатах, Настаську спалили на вогнищі, а сина Олега вигнали. Повсталі бояри змусили князя Ярослава Володимировича присягтися в тому, що він буде жити «по правді» із законною дружиною. Після досягнення такої домовленості Ольга із сином повернулися додому. Ці події яскраво засвідчили те, що в Галицькому князівстві фактично сформувалася боярська олігархія, котра не тільки прагнула, а й стала визначати хід державних справ.

Стосунки князя Ярослава зі своєю сім'єю і надалі залишалися непростими. Так, 1173 року син Володимир із матір'ю знову втекли з Галичини. Проте цього разу сильної реакції боярства на цю подію не було. Княгиня Ольга врешті-решт перебралася до Суздаля, а Володимир тривалий час отримував відмови у знаходженні притулку від інших князів. Так із нічим змушений був повернутися назад до батька. Проте через десятиліття князь Ярослав знову вигнав з дому безталанного сина, котрий намагався знайти пристанище у волинського правителя Романа Мстиславовича, але даремно. Очевидно, останній не хотів псувати добрих стосунків із могутнім галицьким князем. Чергове налагодження стосунків у княжій сім'ї відбулося ще через два роки завдяки старанням путивльського князя Ігоря Святославовича, після чого Володимир Ярославович повернувся додому. Необхідно зауважити, що на стосунки галицького князя з дружиною Ольгою могла також впливати і загальна політична ситуація на Русі, а саме – ворожнеча Ярослава Володимировича з Андрієм Боголюбським.

У боротьбі за київський престол галицький правитель у 70-х – на початку 80-х років XII століття підтримував братів Рюрика і Давида Ростиславовичів. Згодом, 1184 року, князь Ярослав надав військову допомогу їхньому опоненту – тогочасному великому князеві київському Святославу III в боротьбі з половцями.

Розглядаючи діяльність Ярослава Володимировича, необхідно відзначити його видатну роль в організації військового захисту кордонів своїх володінь, зокрема того, що проходив у Карпатських горах. Так, для охорони шляхів сполучення створювалися різноманітні оборонні споруди, зокрема фортеці у Тустані та Бубнищі.

Внутрішня політика князя Ярослава спрямовувалася на посилення не тільки економічної, військової, а й культурної величі князівства. Так, упродовж 1153–1157 років він заклав у Галичі собор Успіння Божої Матері як престольну церкву галицького єпископа. Ю. Терещенко слушно зауважив, що Ярослав Володимирович, прагнучи утвердити за собою монарший авторитет на зразок візантійського, відмовився від традиційної практики руських князів – ходити у бій на чолі дружини [51, с. 159].

За правління Ярослава володіння галицького правителя поширювалися на територію нижньої течії Дністра і Дунаю, яка відігравала велику роль у торгівлі з країнами Чорноморського басейну. Князь не лише укріпив міста цього регіону, але й розбудував їх, заселивши купцями, активно сприяв розвитку торгівлі річковими шляхами. Ці заходи дозволили отримати зростання економіки князівства, а відтак – додаткові фінансові надходження, які використовувалися також для зміцнення військової могутності князівства, у тому числі в Дністро-Дунайському пониззі.

1 жовтня 1187 року князь Ярослав помер. Поховали його у Галичі в Успенському соборі [19, с. 6]. Нашадки за неабиякий розум і вдачу прозвали його Осмомислом. Перед смертю Ярослав Володимирович у вересні 1187 року встиг скласти заповіт, згідно з яким передав князівський стіл позашлюбному синові Олегові, а Володимирові віддав Перемишль як удільне володіння. Тоді

ж князь привів бояр і дружинників до присяги на вірність його заповіту. Однак події, що дали розгорнутися, вийшли далеко за межі побажань Ярослава Володимировича. За словами літописця, після смерті князя «був заколот великий у Галицькій землі» [29, с. 345]. Бояри, домовившись із Володимиром Ярославовичем, порушили хресне цілування й вигнали Олега Ярославовича з Галича. Останній мусив тікати до князя Рюрика Ростиславовича у Вручай. Таким чином, гонорове галицьке боярство не стало миритися з призначенням їм правителем позашлюбного сина Ярослава Осмомисла – Олега, виказало прихильність саме до сина законної дружини Ольги – Володимира.

Олег Ярославович не одразу змирився з втратою князівського трону в Галичі. Він знайшов військову підтримку в польського князя Казимира Справедливого, який допоміг йому знову утвердитись в Галичині 1188 року. Однак це правління було короткотривалим, оскільки князя підступно отруїли бояри і трон знову зміг посісти Володимир Ярославович.

Новий князь виявився бездарним правителем через свою схильність до пиятики, гулянок, прагнення одноосібного керування без урахування думки боярства. Крім того, у Володимира Ярославовича була коханкою якась попадя. Від неї він мав двох синів – Василька і Володимира. Згодом старшого сина галицький князь одружив з донькою волинського князя Романа Мстиславовича – Федорою.

Своєю непродуманою внутрішньою політикою Володимир Ярославович доволі швидко налаштував проти себе більшу частину боярства, котре черговий раз вирішило проявити свій норів і запропонувало князю звільнити галицький стіл та перебраться до Перемишля, як заповідав батько Ярослав. При цьому опозиційні бояри висунули князю вимогу видати коханку-попадю, щоб стратити її. За словами літописця: «А се казали вони, знаючи, що він не пустить попаді, але аби їм якось прогнати його, то цим вони йому пригрозили» [29, с. 346]. Дійсно така вимога вплинула на князя, і він, узявши цінності зі скарбниці, коханку, синів та вірних дружинників, утік до угорського короля Бели III. Цікаво, що Федору – дружину молодого Василька, – бояри самі відправили до її батька Романа Мстиславовича у Володимир і офіційно запросили хороброго волинського князя посісти вакантний трон у Галичі. Відбулося це того ж 1188 року.

Угорський король, виступаючи в ролі союзника Володимира Ярославовича, вирішив піти військовим походом на Галичину. Князь Роман, не маючи достатньої кількості війська, щоб протистояти угорській армії, змушений був відступити назад на Волинь. Проте король Бела III, зайнявши Галич, замість відновити на престолі князя Володимира, настановив новим правителем свого сина – королевича Андрія, а управління справами передав місцевим боярам, уклавши з ними угоду. Після цього угорський король забрав колишнього законного галицького князя з коханкою назад до Угорщини і заточив у в'язниці [61, с. 106], порушивши укладену перед цим домовленість про допомогу в боротьбі Володимира Ярославовича за батьківський стіл.

На думку дослідника А. Майорова, встановлення влади угорців у Галичі та призначення правителем королевича не означало автоматичного підкорення [32, с. 288], тобто безпосереднього приєднання регіону до володінь короля Бели III, оскільки практика укладення угод з родичами монархів існувала на Русі й до того та не порушувала при цьому суверенітет тої чи іншої землі. Заручники – сини і брати деяких «галицьких мужів», яких забрав король до Угорщини, були лише гарантами домовленостей, відповідали персонально за їхнє дотримання.

Захоплення Галичини угорцями-католиками викликало обурення на Русі. На заклик Київського православного митрополита руські князі вирішили йти визволяти Галич від чужинців. Спочатку військовий похід організував князь Роман Мстиславович разом із князем Ростиславом Рюриковичем, пізніше – великий князь київський Святослав III і Рюрик Ростиславович, але безрезультатно. Військову вдачу за такої нагоди вирішив навіть випробувати син Івана Берладника – князь Ростислав, котрого в 1189 році закликали на управління галицькі бояри. Він зумів зайняти два міста на південному пограниччі Галицького князівства, далі, маючи невелике військо, підійшов до Галича. Бояри, побачивши незначні військові сили князя, не наважились відкрито підтримати його, побоюючись розправи з боку угорців, котрі незадовго до цього збільшили свою військову присутність у краї. Ростислав виявився відчайдушним воїном і все-таки розпочав бій, але був поранений і взятий у полон угорцями. За такої ситуації мешканці міста підняли повстання, але

визволити з полону руського князя не змогли. Перелякавшись опору населення, угорці приклали до ран Ростислава отруту, від якої він і помер [29, с. 348]. Саме після поразки сина Івана Берладника і народного повстання угорці на знак помсти за невірність розпочали здійснювати численні безчинства у Галичі.

Навесні 1189 року князь Володимир Ярославович зумів утекти з угорської в'язниці та поспішив за допомогою до імператора Священної Римської імперії Фрідріха I Барбаросси. Дізнавшись, що руський князь є племінником суздальського правителя Всеволода Велике Гніздо, імператор «прийняв його з приязню і з великою честю і, приставивши до нього мужа свого, послав його до Казимира (Справедливого – Т. Ч.) в Ляхи, велячи йому добути (для Володимира – Т. Ч.) Галич» [29, с. 349]. Крім того, Володимирові Ярославовичу в цьому випадку, очевидно, дуже посприяли попередні добрі стосунки його батька з німецьким імператором.

Через те, що Казимир Справедливий був васалом Фрідріха I, він допоміг Володимирові Ярославовичу, який зобов'язався платити за це імператору дві тисячі гривень сріблом щорічно. Польський князь надав військо, яке очолив палатин Миколай. Галичани ж, перед цим зазнавши свавілля угорців, були раді поверненню законного правителя в серпні 1189 року.

Після реставрації на галицькому князівському столі Володимир Ярославович вимушено потрапив під протекцію одного з наймогутніший руських князів, свого дядька – Всеволода Велике Гніздо, який, за словами літописця, відправивши послів до руських і польських князів та угорського короля, «водив їх до хреста щодо свого сестрича, – що вони не старатимуться одібрати од нього (Володимира – Т. Ч.) Галич» [29, с. 349]. Таке заступництво дійсно сприяло тому, що син Ярослава Осмомисла відносно спокійно управляв Галицьким князівством аж до своєї смерті 1198 року, але при цьому втратив той незалежний статус, що його досягнув Ярослав Осмомисл.

Із помітних політичних подій у часи подальшого перебування Володимира Ярославовича на галицькому троні необхідно відзначити спільну участь князя Володимира та його двоюрідного брата князя Мстислава Удатного в спустошенні частини володінь Романа Мстиславовича навколо Перемиля у 1196 році. Відбулося це за намовою великого князя київського Рюрика II, який не бажав посилення політичних позицій волинського князя.

1198 року князь Володимир Ярославович помер, не залишивши спадкоємців галицького престолу, оскільки два його сини так і не повернулися з Угорщини. Політична історія окремого Галицького князівства завершилася 1199 року, коли князь Роман Мстиславович вдруге вокняжився в Галичі, об'єднавши під своєю владою два князівства – Волинське і Галицьке, започаткував нове державне утворення. Не можна не погодитися з думкою О. Єфименко, яка слушно зауважила, що «між Галицьким і Волинським князівствами існував зв'язок близької племінної спорідненості, а також спільних політичних інтересів» [13, с. 26], котрі, безумовно, сприяли об'єднанню.

Таким чином, підсумовуючи політичний розвиток Галицького князівства необхідно відзначити, що понад століття його історія продемонструвала не тільки прагнення представників князівського роду Ростиславовичів посилити владу і розширити межі своїх володінь, а й зміцнити князівство економічно. Його розквіт припав саме на часи правління Ярослава Осмомисла і був зумовлений як діяльністю попередників, так і самого князя, який забезпечив стабільність у внутрішній та зовнішній політиці, створив сприятливі умови для розвитку економіки і культури, фактично досягнув незалежного статусу своїх володінь від Києва.

Завершальним етапом історії князівства виявилось правління Володимира Ярославовича, суперечлива політична діяльність якого привела до послаблення політичних позицій Галича. Однак, незважаючи на це, князівство залишалось привабливим для сусідніх володарів. Підтвердженням цьому є той факт, що бажання закріпитися в ньому виявили не лише руські князі, а й угорський король.

Розвинуте в економічному і культурному плані Галицьке князівство мало притаманні лише йому елементи розвитку. На відміну від інших руських земель, тут рано набрало політичної ваги боярство, ставши впливовою суспільною верствою населення. Бояри не лише впевнено заявили про свої права, а й сміливо, іноді всупереч волі князя, здійснювали свою політику. Натомість роль народного віче в Галицькому князівстві була фактично зведена до найнижчого рівня. Активний

розвиток продуктивних сил у князівстві призвів до зміцнення феодальної системи. Досягнення в економічній сфері сприяли посиленню військової могутності галицьких правителів.

Завершення політичної історії окремого Галицького князівства було пов'язане не з його загибеллю, а з об'єднанням із сусіднім Волинським князівством під проводом князя Романа Мстиславовича. Цей історичний факт сприяв тому, що з часом нова Галицько-Волинська держава поступово стала претендувати на спадкоємність традицій Київської Русі.

Література

1. Багалій Д. І. Нарис історії України. Доба натурального господарства / Д. І. Багалій. – К., 1994.
2. Беликова Т. В. Княжеская власть и боярство Юго-Западной Руси в XI – начале XIII вв.: Дис. ... канд. ист. наук / Т. В. Беликова. – Л., 1990.
3. Бибииков М. В. Византийский историк Иоанн Киннам о Руси и народах Восточной Европы: Текст, перевод, комментарий / М. В. Бибииков. – М., 1998.
4. Велика історія України: У 2 т. / [авт. тексту М. Голубець]. – К., 1993. – Т. 1.
5. «Великая хроника» о Польше, Руси и их соседях XI–XIII вв. / [под ред. чл.-кор. АН СССР В. Янина]. – М., 1987.
6. Головки А. Б. Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X – первой трети XIII вв. / А. Б. Головки. – К., 1988.
7. Грушевський М. С. Історія України-Руси: У 11 т. / М. С. Грушевський. – К., 1992–1993. – Т. 2.
8. Грушевський М. С. Велика, Мала і Біла Русь / М. С. Грушевський // Україна. – 1917. – Кн. 1–2. – С. 7–19.
9. Грушевський М. С. Галицьке боярство XII–XIII в. / М. С. Грушевський // З політичного життя Старої України: Розвідки, статті, промови. – К., 1918. – С. 31–49.
10. Дашкевич Н. П. Княжение Даниила Галицкого, по русским и иностранным известиям / Н. П. Дашкевич. – К., 1873.
11. Дашкевич Н. П. Грамота князя Ивана Ростиславича Берладника 1134 г. / Н. П. Дашкевич // Сб. ст. по истории права посвященных М. Ф. Владимирскому-Буданову. – К., 1904. – С. 367–369.
12. Дорошенко Д. Нарис історії України: У 2 т. / Д. Дорошенко. – К., 1992. – Т. 1.
13. Єфименко О. Я. Історія України та її народу / О. Я. Єфименко. – К., 1992.
14. Зубрицкий Д. История древнего Галичско-Русского княжества: В 3 т. / Д. Зубрицкий. – Львов, 1852–1855. – Т. 1–3.
15. Ідзьо В. С. Українська держава в IX–XIII століттях / В. С. Ідзьо. – Л., 2004.
16. Карамзин Н. М. История государства Российского: В 12 т. / Н. М. Карамзин. – СПб., 1842. – Т. 1.
17. Клеванов А. История Юго-Западной Руси от ее начала до половины XIV века / А. Клеванов. – М., 1849.
18. Ключевский В. О. Боярская Дума Древней Руси / В. О. Ключевский. – М., 1994.
19. Коваль І. Останній заповіт Я. Пастернака / І. Коваль // Галичина. – 1992. – 1 січня. – С. 6.
20. Кордуба М. Суспільні верстви і політичні партії в Галицькiм князiвствi до половини XIII ст. / М. Кордуба // Записки НТШ. – Л., 1899. – Т. XXXI–XXXII. – С. 12–35.
21. Костомаров М. Історія України в життєписах визначних її діячів [пер. з рос. О. Барвінського] / М. Костомаров. – К., 1991.
22. Костомаров Н. И. Исторические произведения. Автобиография / Н. И. Костомаров. – К., 1989.
23. Котляр Н. Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волинской Руси IX–XIII вв. / Н. Котляр. – К., 1985.
24. Котляр Н. Ф. Южная Русь и Византия / Н. Ф. Котляр. – К., 1991.
25. Котляр М. Ф. Галицько-Волинська Русь / М. Ф. Котляр // Україна крізь віки [заг. ред. В. А. Смоля]: У 15 т. – К., 1999. – Т. 5.
26. Крип'якевич І. П. Галицько-Волинське князівство / І. П. Крип'якевич. – К., 1984.
27. Летопись по Лаврентьевскому списку [Археограф. комиссия]. – СПб., 1872.
28. Линниченко И. Взаимные отношения Руси и Польши до половины XIV столетия / И. Линниченко. – К., 1984.
29. Літопис руський: За Іпатським списком / [пер. з давньоруської Л. Махновець]. – К., 1989.
30. Мавродин В. В. О народных движениях в Галицко-Волинском княжестве XII–XIII вв. / В. В. Мавродин // Ученые записки ЛГУ. – Л., 1939. – Ч. 48. – С. 3–15.
31. Мавродин В. В. Народные восстания в Древней Руси XI–XIII вв. / В. В. Мавродин. – М., 1961.
32. Майоров А. В. Галицко-Волинская Русь. Очерки социально-политических отношений в домонгольский период. Князь, бояре и городская община / А. В. Майоров. – СПб., 2001.
33. Молчановский Н. Очерк известий о Подольской земле до 1434 года / Н. Молчановский. – К., 1885.

34. Назаренко А. В. Русско-немецкие связи домонгольского времени (IX – середина XIII вв.): состояние проблемы и перспективы дальнейших исследований / А. В. Назаренко // Славяно-германские исследования. Т. 1–2 / Отв. ред. А. А. Гугнин, А. В. Циммерлинг. – М., 2000.
35. Насонов А. Н. Русская земля и образование древнерусского государства / А. Н. Насонов. – М., 1951.
36. Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов / [под ред. акад. А. Н. Насонова]. – М.; Л., 1950.
37. Оболенский Д. Связи между Византией и Русью в XI–XV вв. / Д. Оболенский. – М., 1970.
38. Пашин С. С. Галицкое боярство XII–XIII вв. / С. С. Пашин // ВЛГУ. – Сер. 2. – 1985. – Вып. 4. – С. 17.
39. Пашуто В. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси / В. Пашуто. – М., 1950.
40. Пашуто В. Т. Внешняя политика Древней Руси / В. Т. Пашуто. – М., 1968.
41. Полонська-Василенко Н. Д. Історія України: У 2 т. / Н. Д. Полонська-Василенко. – К., 1993. – Т. 1.
42. Раппопорт П. Военное зодчество западно-русских земель X–XIV вв. / П. Раппопорт. – Л., 1967.
43. Ратич О. Західноукраїнські землі в епоху Київської Русі та періоду феодальної роздробленості / О. Ратич // Торжество історичної справедливості. – Львів, 1968. – С. 44–57.
44. Рыбаков Б. А. Спорные вопросы образования Киевской Руси / Б. А. Рыбаков // Вопросы истории. – 1960. – № 9. – С. 23–26.
45. Рыбаков Б. А. Киевская Русь и русские княжества XII–XIII вв. / Б. Рыбаков. – К., 1982.
46. Соловьев С. История России с древнейших времен: В 15 кн. / С. Соловьев. – М., 1959. – Кн. 1. – Т. 1–2.
47. Софроненко К. А. Общественно-политический строй Галицко-Волынской Руси XI–XIII вв. / К. А. Софроненко. – М., 1955.
48. Смирнов М. П. Судьбы Червонной или Галицкой Руси до соединения ее с Польшею (1387) / М. П. Смирнов. – СПб., 1860.
49. Сум П. Ф. Историческое рассуждение о Галиции и Лодомерии / П. Ф. Сум // ЧОИДР. – СПб., 1846. – Кн. 5.
50. Татищев В. Н. История Российская: В 7 т. / В. Н. Татищев. – М.; Л., 1964. – Т. 3–4.
51. Терещенко Ю. І. Україна і європейський світ. Нарис історії. Від утворення Старокиївської держави до кінця XVI ст. / Ю. І. Терещенко. – К., 1996.
52. Тихомиров М. Н. Древняя Русь / М. Н. Тихомиров. – М., 1975.
53. Толочко П. П. Древняя Русь / П. П. Толочко. – К., 1987.
54. Толочко П. Историчні портрети: Із історії давньоруської і європейської політики X–XII ст. / П. Толочко. – К., 1990.
55. Томашівський С. Історія України. Старинні і середні віки / С. Томашівський. – Мюнхен, 1948.
56. Томашівський С. Українська історія // Великий неспокій / С. Томашівський. – К., 1992. – С. 301–349.
57. Федака С. Д. Політична історія України-Русі доби трансформації імперії Рюриковичів (XII століття) / С. Д. Федака. – Ужгород, 2000.
58. Фроянов И. Я. Древняя Русь: очерки социально-политической истории / И. Я. Фроянов. – Л., 1980.
59. Фроянов И. Я., Дворниченко А. Ю. Города-государства Древней Руси / И. Я. Фроянов. – Л., 1988.
60. Шараневич И. История Галицко-Володимирской Руси. От найдавших времен до року 1453 / И. Шараневич. – Львов, 1863.
61. Щавелева Н. И. Польские латиноязычные средневековые источники. Тексты, перевод, комментарий / Н. И. Щавелева. – М., 1990.
62. Engel J. Ch. Geschichte von Halitsch und Vladimir / J. Ch. Engel. – Wien, 1792.
63. Gebhard L. A. Geschichte des Königreiches Galizien, Lodomerien und Rotreussen / L. A. Gebhard. – Pest, 1778.
64. Gorski K. Stosunki Kazimierza Sprawedliwego z Rusia / K. Gorski. – Lwow, 1875.
65. Hoppe J. A. Geschichte des Königreiches Galizien und Lodomerien / J. A. Hoppe. – Wien, 1792.